

KLASSIJUHATAJA TÖÖ ISEÄRASUSI ABIKOOLIS

T. Aunapuu

Õigustatult peetakse klassijuhataja tööd pedagoogi mitmekesisiste ja vastutusrikaste ülesannete seas kõige raskemaks. Klassijuhataja kohuseks on oma õpilasi kasvatada, s. t. suunata nende isiksuse arengut, korrigeerida suhteid ümbriteeva keskkonnaga, valmistada neid ette iseseisvaks eluks jne. Klassijuhataja vastutab kõige eest, mis on seoses tema õpilaste elu ja tegevusega; sageli ei vähene klassijuhataja moraalne vastutus oma õpilaste eest ka palju aastaid pärast seda, kui tema õpilane on kooli lõpetanud.

Abikooli õpetaja tööd klassijuhatajana on veelgi raskem kui tema kolleegil normaalkoolis. Abikooli klassijuhatajate töös on võimalik eraldada kolme gruppi tegureid, mis põhjustavad tööd eripära. Need on:

1) abikooli õpilaste kodused tingimused, mis sageli ei soodusta õpetaja tööd, vaid hoopis raskendavad seda;

2) vähene kirjanduses avaldatud teoreetiline ja praktiline materjal, mis abistaks abikooli õpetajat just klassijuhataja tööd tegemisel;

3) abikooli õpilaskontingendi psüühilised iseärasused, mis tingivad spetsiaalsete kasvatusmeetodite valiku.

Nimetatud põhjusgruppideast vaatame kõigepealt ja teisest tunduvalt põhjalikumalt esimest põhjusgruppi, s. t. abikooli õpilaste koduseid tingimusi.

Defektoloogiaosakonna üliõpilaste poolt on mitmel aastal kursuse- ja diplomitööde raames erinevates Eesti NSV abikoolides läbi viidud uurimusi abikooli õpilaste perekondade materiaalse olukorra, elamistingimuste, perekondade struktuuri, aga samuti vanemate isiklike omaduste kohta /Pakk 1976, Ulp 1978, Part 1979, Kaasik 1979/. Uuritud on eelkõige Tartu Abikooli ja Kammeri Abikooli õpilaste kodusid.

Kuna kasvatusel põhiliseks väliseks näitajaks on õpilase käitumine, siis paluti nimetatud uurimustes klassijuhatajatel hinnata oma klassi õpilaste käitumist järgmise skaala alusel: väga hea, hea, rahuldav, esinevad üksikud käitumishäired, halb, väga halb. Seejärel jaotasid uurijad uuritava kontingendi 2 gruppi:

I grupp - hea ja rahuldava käitumisega lapsed. Õpetajate poolt hinnati nende käitumine väga heaks, heaks või rahuldavaks.

II grupp - õpilased, kellel esinevad käitumishäired erinevates raskusastmetes. Õpetajate poolt hinnati nende käitumist kas üksikute käitumishäiretega, väga halvaks või halvaks.

Kogu järgneva analüüsi koduste olude kohta viisid uurijad läbi mõlemat gruppi võrreldes.

Küllalt oluliseks miljööfaktoriks on perekonna sissetulek iga perekonnaliikme kohta. Selles etendab olulist osa perekonnapea oskus majandada. Siin tuleb siis arvestada ka seda, et sageli on madal sissetulek perekondades, kus puudub isa. Uurimustes loeti rahuldavaks sissetulekuks 50 rbl. kuus inimese kohta.

T a b e l 1

Õpilaste käitumise ja nende vanemate sissetuleku võrdlus

Sissetulek	I grupp (%)	II grupp (%)
Rahuldav	74,2	42,0
Mitterahuldav	25,8	58,0

Nagu tabelist nähtub, on antud uurimuste andmetel perekonna sissetuleku ja abikooli õpilase käitumise vahel statistiliselt oluline seos. Perekondadest, kus on mitterahuldav sissetulek, pärineb suurem protsent käitumishäiretega õpilasi kui perekondadest, kus pole objektiivseid majanduslikke raskusi.

Järgnevalt vaadeldi abikooli õpilaste korteriolusid. Rahuldavaks loeti korter, kus on 5 m² põrandapinda ühe inimese kohta.

T a b e l 2

Õpilaste käitumise seos elamistingimustega

Elamistingimused	I grupp (%)	II grupp (%)
Rahuldavad	67,2	41,3
Mitterahuldavad	32,8	58,7

Seega võib väita, et mitterahuldavad korteriolud avaldavad halba mõju õpilaste käitumise kujunemisele, kuna üle poole käitumishäiretega õpilastest elab mitterahuldavates tingimustes. A. Viitar, uurinud alaealiste seaduserikkujate kodusid, kirjutab, et halvad korteriolud põhjustavad lapse irdumist perekonnast /1972:86/.

Väikestes korterites või kööktubades elab vahel isegi kuni 10 inimest. Niisugustes oludes on emale meeldivam, kui suuremad lapsed võimalikult rohkem aega veedavad väljaspool kodu. Lapsed leiavad väljast tegevuse ning sõbrad ja sageli on sellel negatiivne mõju lapse käitumisele.

Üheks olulisemaks koduste kasvutingimuste komponendiks on perekonna struktuur. Kindlasti on parimateks kasvatajateks vanemad. Mõlema vanema osavõtt kasvatuses kujundab kodu normaalse mikrokliima ja on lapse arengule ja iseloomu kujunemisele olulise tähtsusega. Väga halvasti mõjub lastele vanemate lahkuminek, eelkõige aga sellele eelnev pingeline õhkkond ja skandaalid, mis põhjustavad lastele tugevaid psühhotraumasid.

Enamikul juhtudel jääb lapse (laste) kasvatajaks ema. A. Viitar eraldab 3 juhtu:

- 1) kui isa lahkub perekonna juurest;
- 2) kui isa sureb;
- 3) kui laps sünnib väljaspool abielu. /1977:32./

A. Viitar järeldeb, et kahte esimesse gruppi kuuluvad üksikemad saavutavad kasvatustöös paremaid tulemusi kui viimasesse gruppi kuuluvad emad. Kui laps sünnib väljaspool abielu, siis on ta kas väga oodatud või on oma ema amoraalsete eluviiside tagajärg. Esimesel juhul pühendatakse lapsele liiga palju tähelepanu, hellitatakse, mis hiljem kutsub esile konflikte ja käitumishäireid. Teisel juhul on aga lapsed jäetud hoole ja järelevalveta. A. Viitar toob ära järgmised andmed: 196 ainult ema kasvatatavast lapsest käituvad halvasti 123, 123 halva käitumisega lapsest on vaimse mahajätmuse või alaarenguga 97, s. o. 78,8 % /1977:39/. Ka üliõpilaste poolt läbiviidud uuringus pöörati tähelepanu abikooli õpilaste käitumise seosele perekonna struktuuriga.

Nagu näha, on olulised erinevused I grupi (hästi ja rahuldavalt käituvad lapsed) kasuks vaid juhul, kui kasvatajateks on oma vanemad. Oluliselt suurem on käitumishälvete ga laste arv (II grupp); kui kasvatab vallasema. Seega leia-

vad kinnitust A. Viitari uurimused normaalkooli õpilaste koduledeet ka abikoolis.

T a b e l 3

Õpilase käitumise sõltuvus perekonna struktuurist

Hooldajad	I grupp (abs.-arv)	II grupp (abs.-arv)	Kokku Abs.-arv	%
Mõlemad vanemad	123	58	181	51,8
Oma ja kasuvanem	18	20	38	10,9
Üks lahutatud vanem	31	33	64	18,5
Vallasema	8	19	27	7,9
Vanavanemad	11	8	19	5,5
Leskvanem	10	6	16	4,6
Kaeuvanemad	1	2	3	0,8

Ülejäänud juhtude puhul ei ole andmed statistiliselt oluliselt erinevad. Samas aga äratub tähelepanu, et vaid pooltel (51,8 %) abikooli õpilastel on kasvatajateks mõlemad vanemad. Kui nüüd lisada veel, et paljudes perekondades kasuvanem vahetub õige mitmel korral lapse kooliaja vältel, vallasemade hulk on arvestatav (7,9 %) ja ka lõhutud perekondadest pärineb 18,5 % lastest, oma vanemad ei soovi või ei suuda kasvatada ning jätavad lapsed vanavanemate hooleks 5,5 %-l juhtudest, siis tuleb väita, et vähemalt 42,8 % erikoolide õpilastest ei oma kasvatuslikult soodsat perekondlikku miljööd.

Eespool nimetatud faktoreid võib tinglikult nimetada välisteks. Sisemieteks võib pidada õpilaste vanemate isiklike omadusi, millest lähemalt on uuritud vanemate haridustaset, kutsekvalifikatsiooni ja alkoholi tarvitamist perekonnas.

L. Ulp (1978) uuris Tartu Abikooli õpilaste vanemate haridustaset ja selgitas välja, et kõige enam on vanemaid, kelle haridustase on 5 - 8 klassi. Tema andmetele põhineb järgnev tabel. (Vt. tabel 4.)

Tabelist nähtub, et üldiselt on isade haridustase madalam kui emadel. Nii on kõrgema, kesk- ja lõpetamata keskharidusega emasid 33, isasid 19, samal ajal kui algharidusega või hariduseta emasid on 14, isasid 24. Isegi vahe 7-8-klas-

Õpilaste käitumise seos vanemate haridustasemega

Haridus	Ema		II grupp %	Isa		I grupp %	II grupp %
	Abs.-arv	%		Abs.-arv	%		
Kõrgem	6	4,4	-	6	4,4	9,5	-
Kesk-eri	6	4,4	5,0	4	2,9	3,5	2,1
Kesk	14	10,4	7,3	6	4,4	5,4	2,1
9 - 10 kl.	7	5,2	2,5	3	2,2	1,8	-
7 - 8 kl.	64	48,7	56,2	48	35,9	35,7	46,5
5 - 6 kl.	23	17,0	23,6	43	32,3	30,4	34,5
Algharidus	13	9,2	5,0	24	17,9	12,5	14,7
Hariduseta	1	0,7	-	-	-	-	-

silise ja 5 - 6-klassilise hariduse vahel on ilmne: mida madalam on vanemate haridus, seda väiksem on nende hulgas emade ja suurem isade hulk. Kui vaadelda vanemate haridustaset ja nende laste käitumist, siis on seos ilmne.

Tabelist 4 on näha, et käitumishäireid esineb rohkem õpilastel, kelle vanemate haridustase on alla 8 klassi. Paljud uurijad (E. Vassiljeva, P. Lehestik, M. Veske jt.) on asetanud selle miljööfaktori lapse arengu seisukohalt esikohale, sest haridustasemest olenevad inimese kultuursus, vaimsed huvid ja nende edasiandmine järgnevatele põlvedele. Isade madal haridustase avaldab ilmselt rohkem mõju õpilase halva käitumise kujunemisele kui ema haridustase. Põhjus võib olla selles, et isade madal haridustase mõjutab rohkem teisi miljööfaktoreid, kus erilisel kohal on alkoholism.

Tuleb tunnistada, et selle faktori uurimine tekitab kõige enam raskusi, kuna vastavaid objektiivseid andmeid ei ole tavaliselt õpilase toimikus, ka ei soovi vanemad ega lapsed anda andmeid vanemate alkoholitarvituse kohta. Raske on ka määrata, millal täpselt on vanema puhul tegemist alkoholismiga, millal mitte. Seega tuleb väita, et järgmised andmed ei pruugi olla täpsed, kuigi on pigem vähendatud kui suurendatud, sest need põhinevad toimikutele ja vanemate ütlustele, seega mitteobjektiivsetele, veel vähem meditsiinilistele andmetele.

T a b e l 5

Õpilaste käitumise seos vanemate alkoholitarvitusega

	Abs.-arv	I gr. (%)	II gr. (%)
Emad on alkohoolikud	58	18,0	82,0
Isad on alkohoolikud	122	41,7	58,3
Mõlemad vanemad on alkohoolikud	28	1,8	98,2

Näib, et tabelis toodud andmed ei vaja kommentaare, sest õpilaste käitumishälbe seos vanemate alkoholitarvitusega on sedavõrd ilmne. Eriti suurel määral mõjutab lapse käitumist ema alkoholism. Kui aga mõlemad vanemad on alkohoolikud, siis vaid 1,8 % lastest ei oma käitumishälbeid.

Järgnevalt vaadeldi vanemate kutsekvalifikatsiooni. Kuna vanemate kutsekvalifikatsioon sõltub haridusest, siis on

see oodatult madal. Kõige enam (42 %) oli perekondi, kus kas mõlemad või 1 vanematest olid kvalifitseerimata töölised. Mõlemal vanemal oli vaid 4 juhul kõrgharidust nõudev eriala.

T a b e l 6

Õpilaste käitumise seos vanemate kutsekvalifikatsiooniga

Kvalifikatsioon	I gr. (%)	II gr. (%)
Mõlemad vanemad kvalifitseerimata töölised ilma 8-kl. hariduseta	44,8	55,2
Üks vanem kvalifitseerimata tööline ilma 8-kl. hariduseta, teisel keskharidus ja kõrgem kategooria	48,8	51,2
Mõlemad vanemad kõrgema kategooria töölised	66,7	33,3
Vanematel tehnilist eriharidust nõudev kutseala	100	-
Vanematel kõrgharidust nõudev kutseala	100	-

Seega on märgata olulist seost vanemate kutsekvalifikatsiooni kasvu ja õpilaste hea käitumise vahel. Mida kõrgem on vanemate kutsekvalifikatsioon, seda vähem on nende laste hulgas halva käitumisega õpilasi.

Kokkuvõtteks võib öelda, et abikooli õpilaste kodude mikroliima on sageli häiritud nii vanemate alkoholitarvituse kui mittetäielike perekondade olemasolu tõttu. Õpilaste käitumist mõjutab nii vanemate hariduslik tase, kutsekvalifikatsioon, perekonna sissetulek kui ka korteritingimused. Tõsi, nimetatud faktorite parandamisele ei suuda abikooli klassijuhataja oluliselt kaasa aidata, kuid teadma ja arvestama neid faktoreid peaks ta ilmtingimata. Teisiti pole võimalik saavutada kasvatustöös mingeid positiivseid tulemusi, sest õpetaja ei saa arvestada koostööd kodu ja kooli vahel, vaid sageli tuleb tal pidada võitlust kodu negatiivse mõju vastu.

Normaalkoolide õpilaste kodude kohta on samalaadseid andmeid paraku napilt ja seetõttu puudub võimalus võrdhuseks. Kuid kodu ja kooli ühistest eesmärkidest saab normaalkoolis siiski rääkida ja kodu lausa negatiivne mõju on suhteliselt harva esinev nähtus.

Kui rääkida teisest abikooli klassijuhataja töö eripära põhjustavast tegurist, s. t. teoreetilise materjali nappusest,

siie tuleb rõhutada, et otseselt abikooli klaseijuhataja tööle pühendatud kirjandust meil Eestis ei olegi. Tõsi, ka klaseijuhatajatööle on aluseka oligofranopedagogika ja psühholoogia, mille kohta on piisavalt kirjandust ja ilma selle tundmiseta ei saakski abikoolis edukalt töötada, kuid konkreetselt abi klaseijuhatajatundide läbiviimiseks ja ka teistaks klaseijuhatajatöö vormideks nendest ei saa. Ka pole Eesti abikoolide jaoks välja töötatud spetsiaalset kasvatustöö programmi. Nimetatud lüngad vajaksid lähematel aastatel kas või osalistki likvideerimist.

Kolmandaks töö eripära põhjustavaks teguritegrupiks on abikooli õpilaskontingendist tingitud iseärasused. Siin tuleb kõigepealt silmas pidada defektist tulenevaid iseärasusi, eelkõige mõtlemise ja kõne iseärasusi. Debiilsetele lastele iseloomuliku intellektuaalset alaarengut iseloomustavad suured raskused üldistuste tegemisel, analüüsil-sünteesil, põhjuslike seoste leidmisel. Debiiliku mõtlemine on näitlik-kujundiline, konkreetne ja situatiivne /Neare 1976/. Eriti torkab debiilikute juures silma mõtlemisprotsesside jäikus. Nad nagu jäävad kinni ühele mõttele, tegevuse liigile või operatsioonile /Neare 1971/.

Debiiliku aktiivne sõnavara on väike, esineb kõne puuduliku mõistmist, mis omakorda piirab suhtlemist. Ka puudub debiilikutel küllaldane aktiivsus suhtlemises.

Nimetatud psüühiliste protsesside eripära arvestamine on klaseijuhatajatöös väga vajalik. Samas juhib nimetatud nähtus meie tähelepanu veel kord sellele, miks on kodune mõju abikooli õpilasele nii oluline. Kui laps näeb kodus toorust, hoolimatust, kasimatust ja moraalset laost, siis on abikooli õpilast väga raske juhtida hea ja õige juurde, s. t. veelgi raskem kui normaalkooli õpilast. Klaseijuhataja peab arvestama kasvatustöös ka seda, mida tingib abikooli õpilase kõne alaareng: nimelt pole tal ainult verbaalsete vahenditega võimalik õpilass isiksust kujundada.

Ka tahteprotsesside ja emotsionaalse sfääri arengus on debiilikutel erinevusi nende normaalsetest eakaaslastest. Debiilseid lapsi iseloomustab vähene huvi ümbritseva maailma vastu. Nad ei ole iseseisvad, ei oska oma tegevusi taheteliselt juhtida ja suunata. Eriti tuleb see ilmsiks, kui neil tuleb ületada mingeid takistusi eesmärgi saavutamisel. Klaseijuhatajal tuleb korrektsioonitööd tehes silmas pidada

ka seda, et debiilikud võivad oma tegevuses olla küllaltki sihikindlad, kui on tegemist lähema eesmärgi või motiiviga, kuid kaugemate eesmärkide või motiivide puhul osutub tahe liiga nõrgaks ja debiiliku huvi tegevuse vastu võib lakata /Dulnev 1965/.

Käitumise korrektsiooni raskendab debiilsete laste ebakriitilisus oma ja ka kaaslaste tegevuse suhtes. Enesehinnang ja nõudluste nivoo on sageli kas nõrgenenud või maldunud, kuid harva adekvaatne tegelikkusega.

Abikooli õpilaste meeleolud on kõikuvad ja seotud tarvete, mõnikord isegi väga primitiivsete soovide täitmisega. Sageli esineb jonnakust, kangekaelsust ja ohjeldamatust. Tunnete intellektuaalse regulatsiooni nõrkus seisneb selles, et lapsed ei arvesta oma tunnete väljendamise vastavust situatsioonile. Raskustega, hilinemisega ja sageli vaid pedagoogide abiga kujunevad neil kõrgemad tundmused (südametunnistus, kohusetunne, vastutustunne, võime teisi arvestada jne.). Ka sellise iseärasusega tuleb abikooli klassijuhatajal arvestada ja mitte nõuda lapselt seda, milleks too veel võimeline ei ole.

Pidevalt tuleb klassijuhatajal kasvatusprotsessis toetuda positiivsele eeskujule, mõjutada vaimselt alaarenenud lapse tundemaailma, suunata enesehinnangu arenemist, kujundada tarbeid ja vajadusi, iga hetk arvestada kompensatoorsete võimaluste arendamist. V. Vääränen /1976/ märgib, et korrektsioonitöö ei koosne vaimselt alaarenenud õpilase psüühika arendamise üksikutest ülesannetest, vaid see on vahendite süsteem, mis ilmneb ja teostub abikooli kogu õppekasvatustöös. Seetõttu on loomulik, et probleemile, kuidas kujundada abikooli õpilasest täisväärtuslikku ühiskonnaliiget, kuidas valmistada teda ette ühiskonnale kasulikuks tööks ja eluks, on pööratud suurt tähelepanu. Seda probleemi on uurinud mitmed teadlased ja sellealase kirjanduse kättesaamisega ei tohiks tekkida raskusi. Nimetagem siin vaid L. S. Vögotski, Z. I. Šifi, A. R. Luria, S. L. Rubinštein, L. V. Zankovi, M. S. Pevzneri, V. G. Petrova, K. Karlepi, V. Neare jt. töid.

S. L. Rubinštein /1979:191/ kirjutas: "Vaimselt alaarenenud lapse psüühika iseärasuste tundmisest, oskustest talle läheneda sõltub sageli lapse ja isegi kogu tema pere-

konna saatus. Oligofrenopedagoogi töö on väga vastutusrikas ja õilis töö. Teadmine sellest, et oma tegevusega võimaldab ta paljudel haigetel lastel teha tulevikus ühiskonnale kasulikku tööd, peaks andma talle sügava rahuldustunde."

K a s u t a t u d k i r j a n d u s

- Kaasik, L. Karula LJK kasvandike kodustest oludest. Kursusetöö. Trt., 1979.
- Neare, V. Õpilaste eristamine ja määramine abikoolidesse. - Kogumikus: Erikoolide töökorraldusest. Tln., 1971.
- Neare, V. Abikooli õpilaskontingendi karakteristik ja vaimselt alaarenenud laste psüühika areng. - Kogumikus: Korrektsiooniat erikoolis, Tln., 1976.
- Part, I. Kammeri Abikooli õpilaste kodustest oludest. Kursusetöö. Trt., 1979.
- Pukk, A. Abikooli õpilase kodune miljö ja koolijõudlus. Kursusetöö. Trt., 1976.
- Ulp, L. Kodu kasvatusliku faktorina abikooli õpilastel. Diplomitöö. Trt., 1978.
- Viitar, A. Alaealiste kurjategijate ja normaalkooli poiste koduste kasvutingimuste mõningate aspektide võrdlus. - "Nõukogude pedagoogika ja kool", 1972, nr. 10.
- Vääränen, V. Korrektsiooni alused abikoolis. - Kogumikus: Korrektsioonist erikoolis. Tln., 1976.
- Ви́йтар А. Влияние структуры семьи на домашнее воспитание. Дипломная работа. ТИЕДИ, 1977.
- Духнев Т.М. Умственная деятельность при выполнении заданий по труду. - В сб.. Ж.И. Шиф. Особенности умственного развития учащихся вспомогательной школы. М., 1965.
- Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника. М., 1979.

ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ КЛАССНОГО РУКОВОДИТЕЛЯ ВСПОМОГАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Т. Аунапуу

Р е з ю м е

В работе классного руководителя вспомогательной школы можно выделить три группы факторов, обуславливающих своеобразие его деятельности. Они следующие: 1) домашние и семейные обстоятельства, которые зачастую не способствуют работе учителя, а наоборот, усложняют ее; 2) мало теоретического материала, на который учитель мог бы опереться, выполняя обязанности классного руководителя; 3) своеобразие в работе, обусловленное спецификой контингента учащихся вспомогательной школы.

Более глубокий анализ дается первой группе факторов, причем отдельно анализируются материальные условия семей, жилищные условия, структура семей, некоторые личные качества родителей, в том числе образование родителей, профессия, употребляют ли алкоголь и т.д.

Далее рассматриваются те особенности психики учащихся вспомогательной школы, которые оказывают влияние на подбор средств воспитания (слабый интерес к окружающей действительности, малая самостоятельность, нескритичность, неадекватность самооценки и т.д.). Подчеркивается особая значимость названных трех групп факторов для повышения эффективности коррекционно-воспитательной работы во вспомогательной школе.